

Hr. Jens i Rær og fæstebonden

Af POUL CHRISTENSEN

VI mennesker har hver især fået tildelt bestemte roller i tilværelsen, som vi må forsøge at leve op til. Roller der er bestemt af vor baggrund, uddannelse og sociale stadi i samfundet. I vore dage er mobiliteten rent socialt større end i ældre tider, hvor ens fremtid fra fødslen lå meget fast, selv om man dog - specielt efter enevældens indførelse - af og til ser eksempler på at folk fra bondestanden kunne svinge sig op til at blive godsejere, og omvendt at gamle adelsslægter sank tilbunds i fæstebøndernes rækker.

Ud fra den rolle man nu var tildelt, levede man sit liv, med bl. a. det forhold man havde til de andre stænder, og de spilleregler, som dette førte med sig. Enhver kendte sin plads, og fulgte man ikke reglerne, risikerede man at komme i et modsætningsforhold til systemet, som så nok skulle vise sig at kunne kalde den formastelige til orden, så der påny blev bragt balance i tingene. Tingbøgerne kan referere meget om dette.

Imidlertid skete det også, at et menneske, som måske var forudbestemt til noget mere i livet blev hængende på et socialt lavere trin, og det kunne resultere i, at han af medborgere blev betragtet som noget for sig selv, som en der klart skilte sig ud fra andre. Det kunne også medføre, at vedkommende gjorde og sagde ting, som andre ikke gjorde og sagde, og det gav til tider problemer.

Da præsten i Rær i 1704 kom i proces med den gamle fæstebonde på Hesseldahl, der nu sad som indsidder i gården sammen med sin værkrudne kone, var det ikke en repræsentant for den sorte almue han stod overfor, men en mand der var lige så klog som han selv. "Den gale i Hesseldahl" var også akademiker.

Præsten var Jens Pedersen Poulstrup, der havde hentet sit familienavn fra det sogn i Himmerland, han kom fra. Siden 1683 havde han været en noget tvivlsom sjælehyrde for de 3 sogne på Jyllands skulder mod nordvest, og rygtet om ham nåede vidt omkring. Allerede i 1696 kunne hr. Jens' es foresatte, biskop Birkerod i Aalborg notere i sin dagbog: Fra Rær sogn i Thy refereres mig adskilligt om sognepræsten hr. Jens Pedersen Poulstrups uskikkelige forhold, både i hans hus og i hans embede." Det var altså ikke for det gode pastoren var kendt, og da hans datter rejste bort for at føde barn i dølgsmål, listede præsten sig bagefter til at lade hende stå offentlig skrifte i al hemmelighed i Hansted kirke.

En sådan præst måtte naturligvis være sårbar, ikke mindst overfor angreb fra en mand som Hans Nielsen Vendesløf, der var en studeret mand, hvem det aldrig var lykkedes at få kjole og krave. Det er næppe muligt at finde frem til Hans Niensens oprindelse, vi ved blot at han var student, og at han afløste Niels Lauritsen som fæstebonde på den gamle enestegård Hesseldahl omkring ved 1670. Han kan naturligvis godt være søn af forgængeren, men tilnavnet Vendesløf tyder ikke på nogen tilknytning til egnen. Måske stammede han fra Vendsyssel.

Hvorledes det hele startede er ikke til at vide, måske med smårivninger mellem de to, som opsparet gennem mange års bekendtskab tilsidst blev til had og fjendskab. For en skuffet student, der måtte leve sit liv som bonde,

kunne det vel også være bittert at se en så ringe repræsentant for præstestanden sidde som sjælehyrde for 3 sogne. Hans Nielsen måtte have luft, og i foråret 1704 ser det ud til, at han gentagne gange har generet hr. Jens under gudstjenesten med småkommentarer til det skete og hørte, så da fæstebonden søndag før pinse ville skrifte sine synder, skete der det uhørte, at præsten nægtede at skrifte ham.

At bortvise et menneske fra skriftemålet var en alvorlig sag, og der er sikkert blevet talt meget om forholdet mellem de to implicerede i ugerne derefter. Man kom et godt stykke forbi St. Hans, og da præsten mærkede, at der var noget under opsejling, foretog han det første udspil, idet han stævnedes det meste af Vigsø sogn til Hillerslev-Hundborg herredsting, for at aflægge vidnesbyrd om den "oprør og alarm", som Hans Nielsen havde lavet i Vigsø kirke. Hvad der ved den lejlighed blev vidnet om, blev skrevet ned og gemt til senere lejlighed.

Den kom snart. Dagen efter stævnedes Hans Nielsen nemlig præsten i Rær for den gejstlige ret.

Retten blev sat den 14. august i Vester Vandet kirke af provsten, den gæve nordmand hr. Peder Roaldsen, og i overværelse af præsterne Christen Pedersen i Hunstrup og Johannes Thorsong fra Nors.

Hans Niensens klage over Jens Pedersen har vi desværre ikke bevaret, men det ser ud til, at udover afvisningen fra skriftemålet, så har han også beklaget sig over, at præsten ved altergangen året forud på 1. søndag i advent, skulle have skænket altervin for de altersøgende af en noget tvivlsom kvalitet. Tilsyneladende har præsten fundet det bedst at gøre mest muligt ud af dette punkt, for det meste af sognet optræder i tingsvidnet som smagsdommere.

Niels Krægpøt vidnede at vinen var noget hård og suragtig, men hverken han eller hans kone havde ellers noget at klage over. Degnen Edvert Olesen, som klogeligt havde undladt at deltage i altergangen, kunne oplyse, at vinen var noget skimlet og stank sur og råddent. Om Hans Niensens opførsel 2. pinsedag kunne han kun fortælle, at manden nok havde sagt noget under prædikenen og salmesangen, men hvad det var vidste han ikke. Han vidste iøvrigt ikke af, at præsten havde givet årsag til Hans Niensens snakken. Degnen prøvede altså at balancere, men nummeret lykkedes ikke og i tiden derefter fik han ikke lov til at age med præsten i dennes vogn, når de skulle fra kirke til kirke om søndagen. Den arme degn måtte løbe bagefter præsten.

Samtlige vidner var enige om, at vinen havde været dårlig, men dog ikke udrikkelig. Deres vidneudsagn om Hans Nielsen var værre. Niels Lund kunne fortælle, at Hans Nielsen jævnligt havde brugt mund under præstens prædiken, ikke mindst 2. pinsedag, hvor han havde oplyst de omkringsiddende om, at præsten havde taget sin datter til alters i Hansted kirke. Det nøjagtige forløb var dog nok det, som Peder Bertelsen kunne fortælle om, nemlig at præsten i sin prædiken havde omtalt kvinden, som var blevet grebet i hor, hvortil Hans Nielsen fra sin plads i kirken sagde: "Var det Eders datter?"

Der må have opstået tumult i kirken efter den bemærkning, præsten måtte afbryde sin prædiken, idet han sagde til menigheden, at han ikke kunne forrette sin prædiken "for galskabs skyld." Det var jo grove løjer, men Hans Nielsen var rasende på præsten, som ugen før havde afvist hans skriftemål. Hans temperament må også have været noget ud over det almindelige, når vi hører at Mads Rosholm et par uger i forvejen havde hørt ham sige til præsten efter prædikenen: "Din svin, din skurk, din enøjlet tyv, din løgner".

Mads Rosholm må have haft lange ører, han kan berette mere end de andre vidner. Da han bliver spurgt, om han vidste af at præstens opførelse kunne retfærdiggøre Hans Niensens opførelse, så svarede han, at det vidste han ikke af, "såsom de undertiden talte latin til hverandre". Det har næppe været teologi de to mænd talte om, når de benyttede sig af et sprog, som de var ene om at beherske på Hanstholmen.

Til slut blev alle vidner adspurgt, om de havde noget som helst at udsætte på deres sognepræst, hvilket de benægtede, noget der unægtelig står i skærende kontrast til biskoppens dagbogsnotat 8 år tidligere. Kirketiende fra Vigsø kunne imidlertid være svær at få tilside, og det er næppe usandsynligt, at præsten mere eller mindre havde en klemme på sognets indbyggere.

Efter at tingsvidnet var blevet oplæst i Vester Vandet kirke, mente hr. Jens i Rær sognekald, at Hans Nielsen efter Danske lov burde anses for en Guds ords foragter, som man kunne udelukke fra skriftemålet, og at han desuden burde straffes efter flere andre paragraffer i samme lov. Hans Nielsen på sin side mente, at præsten burde dømmes for "sin utilbørlige og uforsvarlige forhold" imod ham i Vigsø kirke, som var "til største beskiæmmelse og forhånelse og menigheden til forargelse". Desuden skulle præsten rense ham i menighedens påhør, for alt det han i tiden løb havde tillagt ham, bl. a. kaldt ham for "et galt menneske". Det sidste havde han også gjort i provstens nærværelse, med det til følge, at ikke alene de voksne i sognet, men også de små og umyndige nu kaldte ham for "Den galne i Hesseldahl". Endelig ville Hans Nielsen også nedlægge påstand om, at præsten betalte ham de omkostninger, som denne proces

havde kostet ham, penge som han og hans fattige hustru skulle have levet af.

Oven på alt dette var det naturligt at retten måtte hvile og tænke, så provsten udsatte sagen til endelig pådømmelse 14 dage senere, den 28. august, hvor man påny mødtes i Vester Vandet kirke, for at påhøre provstens endelige afgørelse.

For præsten blev det nærmest et nederlag, idet sagen blev bilagt på den måde, at de to involverede den næste søndag efter gudstjenesten i Vigsø kirke skulle mødes, for i provstens påsyn at bede hinanden om forladelse "for hvis den anden med ord eller gerninger kan have forurettet". Ganske vist skulle Hans Nielsen også i menighedens påhør "bede om forladelse for hvis forargelse han måtte have bedrevet imod dette Guds hus" - men ikke for det han havde gjort imod præsten.

Denne afgørelse måtte de to studerede mænd give hinanden hånden på i Vester Vandet kirke.

Ps. Birkerods dagbog: 13. 9. 1706: "Var hr. Jens Pedersen Poulstrup af Rær hos mig og søgte en del ved deprecation, en del ved adskillige excuse at diluere de laster og forseelser for hvis skyld jeg nogle uger forinden pub. rep. ham. Han klagede selv meget, at den uskikkelighed i hans hus med børnenes slette opdragelse og andet usømmeligt væsen, var hans hustru vanart og onde økonomi fornemmelig at tilskrive. Dette jeg også udi tror. Thi dersom der er nogle skarns Quindfolk i landet, da er hun sandelig en af dem, idet hendes udyd og malice har været den stakkels mands største ruin".

Pps.: Mandag den 17. september 1708 døde vellærde mand hr. Jens Pedersen Poulstrup i Rær præstegaard, og i kirkebogen for Vigsø sogn ser vi, at hans efterfølger den 12. august 1712 måtte begrave Hans Nielsen Vendesløf, Studios, 81 år.

Kilder:

Birkerods dagbog.
Landsarkivet: Hillerslev Herreds gejstlige justitsportokol, fol 32a-37a Kirkebogen.
Rigsarkivet: Dueholm-Ørum-Vestervig amters kopskattemandtal 1699-1700, fol 54b.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Mors 1972, side 261-266).